

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

У статті розглядається історія становлення дисципліни «Безпека життєдіяльності» в системі вищої освіти України. Наводяться нормативні документи Міністерства освіти і науки України, що мали суттєвий вплив на розвиток дисципліни. Показано головні етапи становлення цієї дисципліни, зокрема, впровадження всеукраїнських програм з БЖД. Розкрито деякі проблеми і намічені подальші кроки розвитку.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, дисципліна, освіта.

З моменту впровадження в українську систему освіти дисципліни «Безпека життєдіяльності» пройшло більше двадцяти років. Сьогодні ця дисципліна викладається студентам усіх вищих навчальних закладів усіх спеціальностей і форм навчання. Однак, через двадцять років рано говорити, що дисципліна зайняла належне місце в системі вищої освіти України і має міцні позиції. Становлення безпеки життєдіяльності проходило складно. Були періоди спаду і підйому, розуміння її важливості та неприйняття. На сьогодні цей процес триває і знову знаходиться на етапі спаду. Українська система освіти вимагає розробки єдиного наукового та методичного підходу до цілей, завдання і змісту цієї дисципліни.

Історія становлення дисципліни БЖД в українській системі освіти починається в 90-х роках минулого століття. Причин необхідності впровадження дисципліни безпека життєдіяльності було декілька. Однією з важливих причин була необхідність подальших дій щодо виконання наказу Державного комітету СРСР з народної освіти № 277/66 від 10.06.91 р. «Про введення в дію програми курсу «Безпека життєдіяльності». Цей наказ був прийнятий в переломний момент історії СРСР (безпосередньо перед його розпадом). Тому перед науково-педагогічною громадськістю України постало питання вибору стратегічного шляху щодо підготовки населення і спеціалістів з питань безпеки. Розуміння необхідності навчання загальним питанням безпеки на сучасному етапі розвитку суспільства призвело до вибору, який на багато років визначив розвиток системи освіти України з питань безпеки. Рішення про впровадження дисципліни «Безпека життєдіяльності» в систему освіти України було прийнято. Певним чином сприяла такому рішення непроста ситуація з викладанням дисципліни «Цивільна оборона». Мирний напрям політики Української держави призвів до поступового зниження державної підтримки викладання дисципліни «Цивільна оборона», в результаті чого зменшувалися обсяги викладання, стали закриватися спеціалізовані кафедри цивільної оборони. У цій ситуації була необхідна нова ідея, новий напрямок, який з одного боку врятував би кадровий потенціал цих кафедр, а з іншого був би необхідним в сучасних умовах.

Рішення впровадити в систему вищої освіти України наряду з дисципліною «Цивільна оборона» ще й дисципліну «Безпека життєдіяльності» було прийнято ініціативною групою, яка складається з провідних вчених у галузі цивільної оборони і представників Міністерства освіти України.

Імовірно, першим офіційним документом про впровадження дисципліни безпека життєдіяльності став лист Міністерства освіти України від 21.06.1994 №1/9-144 «Про вдосконалення підготовки фахівців в галузі цивільної оборони та охорони праці у вищих навчальних закладах III і IV рівнів акредитації». Містив кілька аспектів, що стосуються викладання питань безпеки у вищій школі України. По-перше, в листі було зазначено існування негативних тенденцій, спрямованих на скорочення навчального часу, відведеного на вивчення дисципліни «Цивільна оборона», її виділення з планів навчання студентів заочної та вечірньої форми, ліквідацію кафедр і курсів «Цивільної оборони» та скорочення штату викладачів. У зв'язку з цим Міністерство освіти попередило керівництво навчальних закладів про недопустимість вищевказаних дій. Таким чином, був відновлений статус-кво викладання цивільної оборони в системі освіти України.

У цьому ж листі пропонувалося ввести в освітньо-професійні програми за професійним спрямуванням (програми бакалаврської підготовки) дисципліну «Безпека життєдіяльності», встановивши попередній обсяг навчального часу – 54 години.

У вищевказаному листі деталізувався зміст дисципліни та її мета. Вказувалося, що безпека життєдіяльності це наука про збереження здоров'я і безпеки людини в навколишньому середовищі, що забезпечує виявлення та ідентифікацію небезпечних і шкідливих факторів, розробку методів і засобів захисту людини шляхом зниження їх до допустимих значень, розробку засобів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу.

Вищевказаний лист був лише рекомендацією, тому ініціативна група, ядром якої була науково-методичної комісії (НМК) з цивільного захисту Міністерства освіти України, підготувала наказ, який був підписаний Міністром освіти України та Начальником штабу – заступником начальника цивільної оборони України. Спільний наказ № 182/200 від 20 червня 1995 року «Про викладання дисциплін «безпека життєдіяльності» та «цивільна оборона» на багато років визначив стратегію розвитку викладання питань безпеки у вищій школі України. Цей наказ був виданий окремою брошурою, в якій також містилися програми дисциплін: «Безпека життєдіяльності» та «Цивільна оборона» [1].

У зв'язку з тим, що дисципліна «Безпека життєдіяльності» розроблялась та впроваджувалась науково-методичною комісією з цивільної оборони Міністерства освіти України практично на ініціативній основі, та в зв'язку з тим що у Росії на зміст цієї дисципліни мали вплив фахівці з охорони праці, подальший етап історії становлення безпеки життєдіяльності більше пов'язаний з діяльністю фахівців в галузі охорони праці. Науково-методична комісія (НМК) з охорони праці підпорядковує дисципліну «Безпека життєдіяльнос-

ті» під офіційну юрисдикцію. У результаті НМК з охорони праці була перейменована в НМК з охорони праці та безпеки життєдіяльності. З такою назвою ця НМК проіснувала недовго і згодом знову отримала стару назву. У вищезазначений період ця комісія підготувала наказ Міністерства освіти і науки України № 420 від 02.12.1998 р. [2], а також розробила другу програму з БЖД, яку почали впровадити в навчальний процес українських ВНЗ з 1999-2000 навчального року. Проте впровадження наказу №420 та нової програми з БЖД не відміняли наказ № 182/200 та програму БЖД 1995 року. Таким чином, у системі Української освіти стали одночасно функціонувати два накази і дві всеукраїнські типові навчальні програми. Гостро стояла необхідність узгодження змісту дисципліни БЖД.

У цей же період ініціативна група та НМК з цивільного захисту на виконання наказу Міністерства освіти України від 25.03.1997 р. № 83 створює спеціальну раду «Дорадчу раду з безпеки життя і діяльності» при Міністерстві освіти України. Це об'єднання працює і зараз. Цей колектив сформувався на основі фахівців різних напрямків: цивільної оборони, культури здоров'я, охорони праці, екології. Вже в 1997 році творчим колективом Дорадчої ради було підготовлено проєкт Концепції освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» [3], що дало істотний поштовх у розвитку цього освітнього спрямування. Складна і тривала робота щодо розробки концепції освіти з безпеки виявилась успішною. У 2001 році Міністерством освіти і науки України Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» [4] була затверджена. В цей же час був підготовлений та вийшов для широкого обговорення проєкт галузевих стандартів вищої освіти з безпеки життєдіяльності [5]. Ці документи стали основою для розробки нової програми з БЖД. Відповідне доручення було дано в наказі Міністерства освіти і науки України від 6 лютого 2002 року № 76 «Про результати підготовки Цивільної оборони Міністерства освіти і науки України в 2001 році та основні завдання на 2002 рік» [6]. У 2002 році нова програма з БЖД була розроблена і затверджена [7].

У цьому ж році на виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27.07.2000 року №1-3/19 наказом №512 від 16.09.2002 року була створена окрема самостійна науково-методична комісія з безпеки життєдіяльності Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України, яку сформував і очолив автор цієї статті.

У 2001-2006 роках відзначається підвищення активності стосовно питань науки і освіти з БЖД. У цей час було започатковано проведення щорічної всеукраїнської, а в подальшому міжнародної конференції з БЖД, всеукраїнської студентської олімпіади, відкрилися курси підвищення кваліфікації викладачів з БЖД.

У 2007 році Міністерство освіти і науки України провело реформування науково-методичних комісій і замість 4 комісій створило одну – НМК з цивільного захисту, куди комісія з безпеки життєдіяльності увійшла як секція. При формуванні комісії, її підкомісій та секцій не завжди брали до уваги фахове спрямування її членів, і в результаті фахівці з безпеки життєдіяльності були включені в інші підкомісії та навпаки.

У цей же час в системі української освіти з БЖД намітилися негативні тенденції, які вилилися в необґрунтоване злиття дисциплін, зменшення часу на їх викладання, вилучення окремих дисциплін з питань безпеки та здоров'я людини з цілого ряду навчальних планів підготовки фахівців. Щоб зупинити негативні тенденції в освіті з безпеки було ініційовано підписання спільного наказу Міністерства освіти і науки України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №969 /922/216 від 21.10.2010 р. [8]. У відповідності з цим наказом була розроблена четверта програма з БЖД [9]. Ця програма за змістом та суттю є найближчою до програми 1995 року.

Суттєві недоліки при розробці спільного наказу №969 / 922 / 216 від 21.10.2010 р. призвели до того, що через 3,5 року він був скасований постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2014 р. № 590-р.

На сьогодні стосовно викладання безпеки життєдіяльності у ВНЗ України стоїть ряд невідкладних завдань:

- створення наукової концепції дисципліни «Безпека життєдіяльності»;
- створення нової типової програми БЖД на основі наукового підходу та у зв'язку з прийняттям нового Закону про вищу освіту;
- відновлення самостійної науково-методичної комісії з БЖД;
- упровадження в систему освіти України ряду спеціальностей з безпеки;
- оптимізація освіти з питань безпеки і здоров'я в школі;
- розробку та впровадження загальноукраїнської підсистеми освіти з безпеки та здоров'я людини, яка охоплювала б дошкільні заклади, школу, професійні та вищі навчальні заклади;
- вирішення нагальних завдань, пов'язаних з підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації фахівців вищої кваліфікації з питань безпеки;
- налагодження дієвої співпраці із зарубіжними країнами в галузі загальної освіти з безпеки та здоров'я людини.

Вирішення цих питань потребує не тільки ініціативи викладачів та науковців, але й дієвої Державної підтримки, зокрема, Міністерства освіти і науки України, Державної служби надзвичайних ситуацій Міністерства внутрішніх справ України та інших міністерств та відомств.

Список використаних джерел:

1. Програми підготовки бакалаврів вищих навчальних закладів з дисципліни «Безпека життєдіяльності у повсякденних умовах виробництва, побуту та у надзвичайних ситуаціях» // В Програмі підготовки студентів вищих навчальних закладів з дисципліни «Безпека життєдіяльності» / укл.: В.А. Лук'яничков, В.В. Мухін, М.М. Яцок та ін. – К. : ІСДО, 1995. – Ч. I. – С. 7-18.
2. Наказ Міністерства освіти України від 02.12.98 р. №420 «Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у вищих

- закладах освіти України» // Збірник директивних документів з питань викладання нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільна оборона» у вищому навчальному закладі. – К. : Основа, 2003. – С. 88-90.
3. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / В. Кузнецов, В. Лук'янчиков, Н. Малишева та ін. // Освіта України. – К., 1997. – №50. – С. 6-8.
  4. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». Інформаційний вісник Вища освіта / В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. – К. : Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОНУ, 2001. – №6. – С. 6-18.
  5. Вимоги до змісту, об'єму та рівня підготовленості випускників вищих навчальних закладів України з питань безпеки людини поза виробництвом (частина 1. Освітньо-кваліфікаційна характеристика) / Г.М. Гусева, В.М. Заплатинський, І.В. Іванова та ін. // Інформаційний вісник Вища освіта. – К. : Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОНУ, 2001. – №6. – С. 18-31.
  6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 лютого 2002 року №76 «Про результати підготовки Цивільної оборони Міністерства освіти і науки України в 2001 році і основні завдання на 2002 рік» // Збірник директивних документів з питань викладання нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільна оборона» у вищому навчальному закладі. – К. : Основа, 2003. – С. 288-294.
  7. Навчальна програма з нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для студентів ВНЗ освітніх рівнів «неповна вища освіта» та «базова вища освіта» всіх спеціальностей / В.М. Заплатинський, В.В. Мухін, М.І. Стеблюк та ін. – К. : МОНУ, 2002. – 14 с.
  8. Спільний наказ Міністра освіти і науки України, т.в.о. Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Голови Держаного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №969 /922/216 від 21.10.2010 р. «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» // Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист». – К. : МОНСМ України, 2011. – С. 7-22.
  9. Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів / О.І. Запорожець, В.П. Садковий, В.О. Михайлюк та ін. // Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист». – К. : МОНСМ України, 2011. – С. 7-22.
  10. Заплатинський В.М. Краткая история становления безопасности жизнедеятельности в высшей школе Украины / В.М. Заплатинський // Педагогика безопасности: наука и образование П 24 [Текст] : материалы международной научной конференции, Екатеринбург, 14 ноября 2014 г. / сост. и общ. ред. А. Н. Павловой ; ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2014. – С. 64-70.

The article discusses the history of the formation of the discipline «Safety of life activities» in the higher education system of Ukraine. Are the orders of the Ministry of education and science of Ukraine, had a significant impact on its development. Shows the main stages

of development of this discipline, in particular, the implementation of nationwide programmes for BJD. Revealed some problems and identify the steps in the development.

Key words: safety of life activities, curriculum, education.

Отримано: 13.05.2015

УДК 372.857

О. В. Зендик, А. В. Гуліна, Н. А. Павлова

ПРОЦЕС ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автори досліджують теоретичні аспекти сучасного стану процесу фізичного виховання студентської молоді. Здійснено аналіз літературних джерел та практичного досвіду функціонування системи фізичного виховання у вузі, намічено шляхи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: фізичне виховання, ефективність навчання, гігієнічне обґрунтування, фізичне навантаження, студенти.

Актуальність. Сучасна українська педагогіка розглядає фізичне виховання як невід'ємну складову частину всебічного розвитку особистості та важливого засобу спонукання молоді людини до здорового способу життя. Тому, надзвичайно важливо правильно організувати заняття фізичною культурою саме в підлітковому віці, що дозволить молодому організму накопичити сили і забезпечить надалі не лише повноцінний фізичний, але й різнобічний розвиток особистості [5].

На сьогодні навчальний процес у вузах будується за принципом інтенсифікації дидактичного процесу, тобто до основного блоку предметів входять непрофільні. Це призводить до збільшення навчального навантаження, що, в свою чергу, може завдати серйозної шкоди особистому розвитку і стану здоров'я студентів. Такий стан проблем змушує звертатись до пошуку шляхів виходу з кризової ситуації у вузівському процесі фізичного виховання.

Щоб привернути увагу до проблем фізичного виховання, в Україні розроблено комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації», в якій визначено пріоритетні напрями державної політики. Згідно з нею, фізичне виховання в навчально-виховній сфері, як складова частина загальної системи освіти має закласти підґрунтя для забезпечення та розвитку фізичного і морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумової та психологічної підготовки до активного життя й професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення безперервності цього процесу [1].

Теорія і практика фізичного виховання заснована на гігієнічних вимогах до процесу фізичного виховання у вузі. На основі її даних розробляють науково обґрунтовану систему фізичних